

**AKÇEBE SULTAN
MESCİDİ**

(bk. AKŞEBE SULTAN MESCİDİ).

AKÇURA, Yusuf

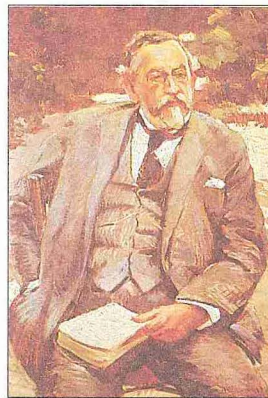
(1876-1935)

**Türk siyaset adamı,
tarihçi ve yazar.**

Kazan'ın Simbir şehrinde doğdu. Babası Hasan Akçurin, annesi Bîbî Kamer Bânû'dur. Ailenin hayatta kalan tek çocuğu olan Yusuf, babasının ölümü üzerine annesi ile Kazan'dan ayrılarak İstanbul'a göç etmek zorunda kaldı (1883). İlk öğrenimini Mahmud Paşa ve Kara Hâfiz ibtidâîlerinde yaptıktan sonra Koca Mustafa Paşa Rüşdiyesi'ne yazıldı (1885). Bir ara tahsilini yarım bırakarak Kazan'a gitti. Bir yıl sonra tekrar İstanbul'a döndü ve rüşdiyeye devam etti (1890). Dördüncü sınıfı bitirince Harbiye'ye kabul edildi (1892). Ancak ikinci sınıfta iken tutuklandı. Çalışkan bir talebe olması dolayısıyla cezasını çektiikten sonra yeniden Harbiye'ye döndü. Okuldan mezun olunca erkânîharp sınıfına ayrıldıysa da Jön Türkler'le ilgisi bulunduğu gerekçesiyle tekrar tevkif edildi (1896). Hâtıralarında, o yıllarda Jön Türkler'le ilgisi olmamakla beraber Türkçülüğünün şuurulu bir şekilde bu devrede başladığını anlatmaktadır. Tevkifinin ardından arkadaşları ile Fizan'a sürülmek üzere Trablusgarp'a gönderildi (1897); ancak daha sonra orada serbest bırakılarak rütbesi iade edildi. Bir müddet burada Erkân-ı Harbiyye Kalemî'nde çalışıp öğretmenlik yaptı ise de tahsiline Avrupa'da devam etmek maksadıyla Tunus'a kaçtı (1899). Aynı yıl Paris'e geçerek Ecole Libre des Sciences Politiques'e kaydoldu. Burada önce Sadri Maksudi ile, daha sonra Jön Türk hareketinin liderlerinden Ahmed Rızâ ile tanışarak onun çıkardığı *Şûrâ-yı Ümmet* gazetesinde yazılar yazmaya başladı. 1903 yılında tahsilini tamamladıktan sonra Kazan'a döndü; burada meşhur *Üç Tarz-ı Siyâset* makalesini kaleme aldı ve yayımlanmak üzere Kahire'de çıkan *Türk* gazetesine gönderdi (Nisan - Mayıs 1904). II. Meşrutîyet'in ilânına kadar Kazan'da kalarak çeşitli gazetelerde çıkan yazılarıyla Rusya Türkleri'nin mücadelelerine iştirak ettiği gibi, oradaki bazı siyasî ve kültürel hareketlere katılarak "Cedîdciler" arasında yer aldı. "Rusya Müslümanları" ad-

lı siyasî harekete de fiilen katıldı (1905). Bir taraftan öğretmenlik yaparken diğer taraftan *Kazan Muhbiri* isimli gazeteyi çıkardı (1905). *Ulûm ve Târih* adlı kitabını yayımladı (1906). Rus hükümeti Akçura'nın Duma'ya seçilmesini önlemek maksadıyla 8 Mart 1906 tarihinde evine baskın yaparak onu seçim sonuna kadar kırk üç gün hapsedti. Hapishane hâtıralarını *Mevkufiyet Hâtıraları* adıyla yayımladı (1907). Kırım'da çıkan *Tercüman* gazetesinde çalışırken *Üç Haziran Vak'a-i Müessifesi* isimli eseri sebebiyle hakkında takibata geçildi. Bu sırada II. Meşrutîyet ilân edilince İstanbul'a hareket etti (Ekim 1908). Bir süre sonra Rusya ve Almanya'ya gitti, ancak umduklarını bulamadığı için tekrar İstanbul'a döndü (1910).

Akçura'nın İstanbul'daki çalışmaları'nın başlıcaları, bu yıllarda faaliyete geçen Türkçülük'le ilgili derneklerin hemen hepsinin kurucuları içinde yer almasıdır. Bilhassa Türk Yurdu Cemiyeti'nin yayın organı olan ve 1911-1917 yılları arasında müdürlüğünü yaptığı *Türk Yurdu* dergisindeki faaliyetleri dikkati çeker. Bu arada Harbiye'de, Medresetü'l-Vâizîn'de, İstanbul Dârülfünunu ile Deniz Lisesi'nde öğretmenlik de yaptı; Rusya'daki Müslüman Türk-Tatar Halklarını Koruma Komitesi üyesi sıfatıyla İsviçre'deki Milletler Konferansı'na katıldı. 1917-1919 yılları arasında Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Murahhası olarak Batı Avrupa ülkeleriyle Rusya'da bulundu; 1919 yılı sonlarında İstanbul'da İngilizler tarafından tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra evlendi (1920). Millî Mücadele'ye katılmak üzere aynı yılın martında İstanbul'dan ayrılarak Anadolu'ya geçti. Önce Maarif Vekâleti'nde, daha sonra da yedek kurmay yüzbaşı sıfatıyla Kâzım Karabekir'in karargâhında çalıştı. Cumhuriyet'in ilânından sonra Atatürk'ün yakın çevresinde yer aldı.

Yusuf
Akçura

Hariciye Vekâleti'ndeki görevinden sonra İstanbul mebusu olarak meclise girdi (1924) ve ölünceye kadar meclisteki yerini korudu. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nde çalıştı; 1932 yılında cemiyetin (Türk Tarih Kurumu) başkanlığına seçildi ve ömrünün sonuna kadar bu görevde kaldı. İstanbul Üniversitesi'nin yeniden kuruluşunda Yakınçağ siyasî tarihi profesörü olarak İstanbul'a gitti (1934). 11 Mart 1935'te öldü ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi.

Yusuf Akçura gençliğinde bilhassa amcası İbrahim Akçura'dan etkilenmiş, onun zengin kütüphanesi ile geniş çevresinden faydalanmıştır. Türk kültürü ve tarihine dair eserlerle Avrupa'daki tahsili sırasında elde ettiği bilgiler sayesinde siyasî ve fikrî sahada milliyetçiliği ve Türkçülüğü benimsemiştir. Genel olarak Türk tarihi ve Türkçülük, Osmanlı tarihi ve Yakınçağ Avrupa tarihinin siyasî, sosyal ve ekonomik meseleleriyle ilgilenmiş, bu konularda pek çok makaleden başka *Üç Tarz-ı Siyâset* (İstanbul 1327) *Muâsır Avrupa'da Siyasî ve İktisadî Fikirler ve Fikrî Cereyanlar* (İstanbul 1339) ve *Siyâset ve İktisat Hakkında Birkaç Hitabe ve Makale* (İstanbul 1340) gibi kitaplarıyla görüşlerini ortaya koymuştur. Bilhassa *Üç Tarz-ı Siyâset*'teki düşünceleri ve daha sonra bu doğrultuda yazdıkları, onu "pantürkist" veya "pantürkizmin babası" olarak tanıtmıştır. Türkçülük hakkındaki fikirleri, gençliğinde Rusya Türkleri arasında yaşarken daha çok hissî ağırlıklı iken bir süre sonra Paris'te hoca ve arkadaşlarının tesiriyle gelişip olgunlaşmış ve asıl hüviyetini orada kazanmıştır. Şerafeddin Mağmûmî'nin tesiriyle Osmanlılık fikrinin sağlam dayanaklardan mahrum bulunduğu, halk içindeki çeşitli ırk ve topluluklarla uzlaşma imkânı olmadığı, Türk milliyetçiliği dışında hiçbir kurtarıcı fikir bulunmadığı gibi düşüncelerin etkisi altında kaldı. Nitekim Paris'te Siyasî İlimler Okulu'ndan mezun olurken hazırladığı "Osmanlı Devleti Teşkilâtı Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı tezinde Jön Türkler'in uğrunda çalıştıkları bir Osmanlı milleti oluşturma hareketinin neticesiz kalmaya mahkûm bir teşebbüs olduğu, devleti kurtarmak için milliyetçilikten başka çıkar yol bulunmadığı sonucuna vardı. *Üç Tarz-ı Siyâset*'te ise bu fikirlerini daha da geliştirerek görüşlerinde haklı olduğunu ispat etmeye çalıştı. Ona göre Osmanlı Devle-

ti'nin dağılmaması için Osmanlılık ve İslâmcılık çıkar yol değildir. Eser yayımlandığı zaman Ali Kemal ve Ahmed Ferid (Tek) tarafından ağır bir dille tenkit edildi. Bu eserin neşrinden çok sonraları yine Türkçülük görüşünden hareketle yazdığı Osmanlı tarihine ait tenkidî fikirler dolayısıyla Osmanlıcılar'ın, *Türk Yurdu* nda neşrettiği "Cengiz Han" vb. yazılarıyla ise İslâmcılar'ın şiddetli tenkidine uğradı. Alaycı ve eleştirici bir karaktere sahip bulunan Akçura'nın fikirleri Cumhuriyet Türkiye'si'nin fikrî kuruluşunda da etkili olmuş görünmektedir.

Diğer önemli eserleri şunlardır: *Ulûm ve Târih* (Kazan 1906); *Üç Haziran Vak'a-i Müessifesi* (Orenburg 1907); *Eski Şûrâ-yı Ümmet'te Çıkan Makalelerimden* (İstanbul 1329); *Osmanlı Saltanatı Müessesâtı Târihine Dair Bir Tecrübe* (Bilgi Mecmuası, İstanbul 1913); *Mevkufiyet Hâtıraları* (I. bs., Kazan 1907; 2. bs., İstanbul 1330); *Rusya'daki Türk-Tatar Müslümanlarının Şimdiki Vaziyeti ve Emelleri* (İstanbul 1914); *Şark Meselesine Ait Târih-i Siyâsî Notları* (İstanbul 1336); *Türk Yılı 1928* (İstanbul 1928); *Târih-i Siyâsî Dersleri* (I-IV, İstanbul 1927-1935); *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri* (İstanbul 1940; Ankara 1985); *Ta Kendim yahut Defter-i Âmâlim* (İstanbul 1944).

BİBLİYOGRAFYA :

Gövsâ, *Türk Meşhurları*, s. 28; Muharrem Feyzi Togay, *Yusuf Akçura'nın Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1944; Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, İstanbul 1969, s. 68-72; Özege, *Katalog*, I, 362; III, 1181; IV, 1585, 1628; V, 1949; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1979, s. 380-387; David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908* (trc. Şevket Serdar Türet v.dğr.), İstanbul 1979, s. 7, 19, 154; François Georjeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri - Yusuf Akçura 1876-1935* (trc. Alev Er), Ankara 1986; Ahmet Temir, *Yusuf Akçura*, Ankara 1987; Hâmit Z. Koşay, "Yusuf Akçura", *TTK Belleten*, XLI/162 (1977), s. 389-400; TA, I, 319; M. Şükrü Hanoğlu, "Türkçülük", *TCTA*, V, 1397; "Akçura Yusuf", *TDEA*, I, 87-88.



Nuri Yüce

AKD

(bk. AKİD).

AKDA'I-KUDÂT

(bk. KÂDILKUDÂT).

AKDAĞ, Mustafa

(1913-1973)

Osmanlı Devleti'nin
iktisadî-i içtimâî tarihi
ve Celâli isyanları üzerindeki
araştırmalarıyla tanınan tarihçi.

Yozgat'ta Boğazlıyan ilçesinin Günyayla köyünde doğdu. Çanakkale muharebelerinde şehid olan bir çiftçinin oğludur. İzmir Öğretmen Okulu'nu ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi (1939). Önce Kars Lisesi'nde tarih öğretmenliği yaptı; daha sonra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde çalıştı (1944). 1947'de Gazi Eğitim Enstitüsü'ne, bir yıl sonra da Diyarbakır Öğretmen Okulu'na tayin edildi. "Celâli İsyânlarının Başlaması" adlı teziyle doktor (1945), "Celâli Fetretî 1597-1603" adlı çalışmasıyla da doçent oldu (1951). Aynı yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yabancı Tarihî Kürsüsü'ne getirildi. 1958'de profesörlüğe yükseltildi; 1972'de üniversiteden uzaklaştırılınca kadar bu görevde kaldı. 12 Mart döneminde bir ara tutuklandı; serbest bırakıldıktan bir süre sonra mahkemesi devam ederken öldü.

Mustafa Akdağ'ın, Osmanlı Devleti'nin iktisadî ve içtimâî tarihi ve özellikle halk ayaklanmaları gibi hemen hiç işlenmemiş konularda arşiv çalışmalarına dayanarak meydana getirdiği eserleri bazı çevrelerde takdirle karşılanmışsa da topladığı ilgi çekici malzemeyi değerlendirmesi bakımından Halil İnalcık ve Osman Turan gibi tarihçilerin ağır tenkitlerine uğramıştır. Mustafa Akdağ'ın *Türk Tarih Kurumu Belleten'i* ve *Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*'nde yayımlanan birçok makalesi dışındaki eserleri şunlardır: *Büyük Celâli Karışıklıklarının*

Başlaması (Ankara 1963); *Celâli İsyânları 1550-1603* (Ankara 1963); *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, I (Ankara 1959), II (Ankara 1971); *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası-Celâli İsyânları*. Yazarın ölümünden sonra Musa Çadırcı tarafından yeniden ele alınan ilk iki kitabın genişletilmiş baskıları da yapılmıştır (Ankara 1975).

BİBLİYOGRAFYA :

Halil İnalcık, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle", *TTK Belleten*, XV/60 (1951), s. 629-684; Osman Turan, "Selçuklular Hakkında Yeni Bir Neşir Münasebetiyle", a.e., XXIX/116 (1965), s. 639-660; Turgut Akpınar, "Amasya Tarihi Yazarı Hüseyin Hüsameddin ve Bilinmeyen Eserleri", *Bibliyografya: Kitap Haberleri Bülteni*, I/3, Ankara 1972; Yücel Özka-ya, "Prof. Mustafa Akdağ'ı Kaybettik", a.e., II/3, Ankara 1973.



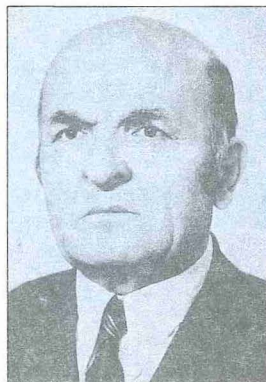
TURGUT AKPINAR

AKDENİZ

Kuzeyde Avrupa,
güneyde Afrika ve doğuda
Asya ile çevrilmiş
büyük iç deniz.

□ COĞRAFYA. Dünyanın en büyük iç denizi olan ve yüzölçümü 2.5 milyon km²'yi geçen Akdeniz, batıda Cebelitârik Boğazı ile Atlas Okyanusu'na bağlı olduğu gibi 1869'dan itibaren de Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz'e ve dolayısıyla Hint Okyanusu'na bağlanmıştır. Cebelitârik Boğazı'ndan Suriye kıyılarına kadar uzunluğu 3800 km. kadardır. Yeryüzünde karalar arasında bu kadar fazla sokulan başka bir deniz yoktur ve bu özelliğinden dolayı Batı dillerinde "karalar arasındaki deniz" anlamını taşıyan isimlerle anılmaktadır (İng. Mediterranean Sea, Alm. Mittelländisches Meer, Fr. Mer Méditerranée). Batı-doğu doğrultusundaki uzunluğunun fazla olmasına karşılık genişliği azdır. Cenova ile Tunus kıyıları arasında 800 km., Matapan Burnu hizasında 400 km., Türkiye ile Mısır kıyıları arasında 530 km. kadar olan genişlik, İtalya'nın güneyindeki Taranto kıyıları ile Sirte körfezi arasında 1000 kilometreyi bulur.

Akdeniz, orta kesimlerde Sicilya ile Tunus arasında çok fazla darlaşır ve genişliği 138 kilometreye inen bu dar kesimin doğusunda kalan bölüme Doğu Akdeniz havzası, batısında kalan bölüme de Batı Akdeniz havzası adı verilir. Asıl geniş ve kesintisiz alan Tunus ile



Mustafa
Akdağ